Tóth Sándor

STRATÉGIA POLITIKAI KORLÁTOK KÖZÖTT

A stratégia gyakran szerepel a mindennapi szóhasználatban, ugyanakkor rendszeresen felbukkan a különböző szakirodalmi munkákban is. A stratégia eredendően katonai fogalom volt, s a klasszikus hadtudományi munkák a katonai erővel és a háborúval hozták összefüggésbe a stratégiát. A második világháborút követő években szélesebb értelmezést kapott a stratégia fogalma: megjelent a „nemzeti biztonsági stratégia" terminusa, amely egy adott állam rendelkezésére álló valamennyi eszköz felhasználását jelentette a nemzeti célok és érdekek érvényesítése szempontjából. Napjainkban alapvetően három eszközt sorolnak az érdekérvényesítés eszközei közé: a diplomáciát, a gazdaságot és a katonai erőt. A modern stratégia-felfogás immáron messze túlmutat a katonai eszközök alkalmazásán, a nemzeti biztonsági stratégia (más néven „nagy stratégia") koncepciója alá rendelődnek a diplomáciai, gazdasági és katonai „részstratégiák".

A katonai vezetők eltérő lelkesedéssel fogadták a „nagy stratégiákat", mivel szerepük és a katonai eszközök korlátozását látták bennük.

A „nemzeti biztonsági stratégia lényegét illetően a biztonságot szolgáló eszközök alkalmazására vonatkozó koncepciókkal foglalkozik, s mint ilyen meghatározó a nemzeti katonai stratégiával szemben.

A haderő-átalakítási folyamatban nem csupán eltérő szükséglet- és értékrendszerek kerülnek feltárása, hanem szembesülni kell külső (nemzetközi) és belső „civil kontroll" korlátokkal.

NEMZETKÖZI KORLÁTOK

Magyarország NATO-taggá válásával a magyar elképzeléseket illeszteni kell a NATO koncepció-rendszeréhez. A NATO-ban és az egyes tagállamokban a védelemre vonatkozó teóriákat háromszintű koncepciórendszer foglalja össze. A hierarchia felső szintjén helyezkedik el a *„NEMZETI BIZTONSÁGI STRATÉGIA"* (a NATO-ban „stratégiai koncepció"), amely egy adott ország biztonságával, területi sérthetetlenségével, a közösen vallott értékek megőrzésének biztonsági vetületeivel foglalkozik. A rendszer következő eleme a *„NEMZETKÖZI KATONAI STRATÉGIA"*, amely a nemzeti biztonsági stratégiának alárendelt koncepció. A katonai erőstruktúrájára, irányítására, kiképzésére és alkalmazására vonatkozó elképzeléseket és terveket foglalja össze. A rendszer legalsó szintű koncepciója a *„KA-*

TONAI DOKTRÍNA", amelyek olyan irányelvek, amelyeket hadászati, hadműveleti és harcászati szinten alkalmaznak a katonai parancsnokok.

A nemzeti biztonsági stratégia, a nemzeti katonai stratégia és a katonai doktrínák adják az alapját a közösségi magatartásnak a NATO-ban. A tagállamok ezzel a gondolati rendszerrel közelítik meg a megoldásra váró problémákat, s kapcsolódhatnak be a konszenzusteremtés és döntés folyamataiba.

Civil kontroll

A stratégia vizsgálatában nem az a kérdés, hogy van-e kapcsolat a politika és a hadsereg között, hanem sokkal inkább az, milyen módon nyilvánul meg ez a kontaktus; milyen kontroll-mechanizmusok működtetnek a politikai szereplők, továbbá, hogy a hadsereg milyen csatornákat használ érdekei kifejezésére.

Az állam-szocialista országokban az állampárt történelmi küldetésére hivatkozva alkotmányban rögzítette egyedüli vezető szerepét a társadalomban. Ez az elv jelent meg a hadsereg feletti többszintű és többcsatornás pártellenőrzés kialakításában is. Az állampárt és a hadsereg közötti kapcsolat közvetlen és intézményesített volt, melynek egyik fontos következményét jelentette, hogy a hivatásos katonák politikai szerepvállalása és pártpolitikai hűsége elkerülhetetlenné vált. A szisztéma egy másik — máig érezhető — negatívuma a hadsereg hagyományos katonai eposzának torzulása és háttérbe szorulása volt.

A hajdani Varsói Szerződés országai hadseregeinek elsődleges funkcióját a szovjet vezérkar elképzeléseinek megvalósítása alkotta, az önálló stratégiai gondolkodás minden tagállamban elhalt. A tagállamok hadseregei nem nemzeti érdekeket, hanem a szocialista világrendszert, a szovjet érdekeket kellett védeniük, s ehhez méretezték nagyságukat, struktúrájukat, feladataikat és fegyverzetüket.

Az érett demokráciák 210. századi teóriája és praxisa mind a katonák politikában való beavatkozásának, mind a pártpolitika hadseregbe történő beáramlásának megakadályozására törekszik. Két elméleti modellt dolgoztak ki arra, hogyan lehet minimalizálni az említett veszélyek kialakulását.

A *HUNTINGTONI* koncepció szerint a demokrácia ideálképe a társadalomtól és politikumtól szétválasztott haderő. Célja a teljesen apolitikus haderő kialakítása, amely kizárólag a politikai döntések végrehajtására törekszik. Ennek gyakorlati megfelelőjét a polgári és szakmai kompetenciák szétválasztása, továbbá a polgári döntéshozók és döntéshozatal elsőbbségének biztosítása a katonai felett.

A másik, JANOWITZ nevével fémjelzett alapkoncepció szerint a valóságban nem lehet a politikai és a katonai szféra tökéletes elválasztása. A társadalom és a hivatásos állomány közötti kapcsolatot nemhogy minimalizálni, ellenkezőleg, növelni kell. Ezáltal ugyancsak az értékek jellemzik a katonák attitűdjét, mint a polgárokét. Ily módon a hadsereg azért nem avatkozik be a politikába, mert minden egyes tagja maga is elkötelezetten a demokrácia híve.

Napjainkban a fejlett demokráciák nem azért ragaszkodnak a politikai kontroll elvéhez, mert puccstól tartanak a hadsereg vezetése részéről. A kihívást inkább az jelenti, hogy a társadalmon belül a hadsereg — felszereltsége, szervezettsége, erős csoportidentitása miatt — túlsúlyos nyomásgyakorló csoportként jelenik meg, tagjai tényleges szándékától függetlenül is.

A civil kontroll a haderő politikai célok általi meghatározottságát jelenti, ám egyoldalú azon értelmezés, amely a politikai irányítás bevezetésében csupán a hadsereg korlátozását, alávetését látja. A polgári vezérlés, miközben pártpolitikai értelemben depolitizálja a hadsereget, és demilitizálja a társadalmat, egyidejűleg „militarizálja" a katonai hivatást és a katonai vezetést: erősíti annak szakmai öntudatát, professzionalizmusát és tekintélyét.

A hadsereg irányítása és kontrollja a fejlett demokráciákban nem merül ki abban, hogy a hadsereg egyszerűen engedelmeskedik a politikának. Úgy védekeznek a fegyveres erőkkel való politikai visszaéléssel szemben, hogy a haderő fölötti irányítás-vezetés-ellenőrzés bizonyos aspektusait megosztják a politikusok és a katonai vezetők között. A katonákra rá kell bízni a tisztán katonai ügyek politikailag semleges intézését, a politikusoknak tiszteletben kell tartaniuk ezt a neutralitást, és védeniük kell a hadsereget a pártpolitikától.

A hadsereg civil kontrolljának értelmezésénél nem tekinthetünk el egy másik szempont jelzésétől. Ez pedig a „civil társadalmi" aspektus, amely a civil társadalom azon részének szerepét helyezi előtérbe, amely védelemre orientált és így annak kérdésében kompetens. Azaz „a civil kontrollnak KÉT OLDALA VAN: A CIVIL (POLGÁRI) ÁLLAMI IRÁNYÍTÁS ÉS ELLENŐRZÉS, ILLETŐLEG A CIVIL TÁRSADALMI ELLENŐRZÉS. Ez utóbbi a fegyveres erőket szem előtt tartó, ellenőrző, esetleg leleplező autonóm, nem állami intézmények és nem állami cselekvések együttese.

ÖSSZEGZÉS HELYETT

A fejlett demokráciákban kialakult gyakorlat alapján a fegyveres erők feladatait, szervezetét, működését és anyagi finanszírozását a politikai és szakmai megállapodást igénylő elgondolás szabályozza: a nemzeti biztonsági stratégia, a nemzeti katonai stratégia és a katonai doktrínák. A felsorolt elgondolások általában hivatalos dokumentum formájában is megjelennek és az érdeklődők számára hozzáférhetők.

A nemzeti biztonsági stratégia elkészítése a kormány felelőssége. A demokratikus választások következményeként a kormányzati hatalmi konstelláció változhat, az egymást követő kormányok szemléletében lehetnek súlyponti eltolódások, ám az alapelvekben, a nemzeti érdekek meghatározásában kívánatos a folyamatosság fenntartása.

A nemzeti katonai stratégia kidolgozása a katonai és a civil szakemberek feladata a védelmi minisztériumban, s katonai oldalról a vezérkari főnök felelős az elkészítéséért.

A katonai doktrínában a katonai stratégiának a fegyveres erőkre, a haderőnemekre és a fegyvernemekre vonatkozó alkalmazási elvek és szabályok összessége alá van rendelve.

Napjainkban a stratégiai koncepciók kialakításai folyamataiban lényeges kérdéssé vált nemcsak annak a vizsgálat, hogy mi szükséges a stratégia sikeres megvalósításához, hanem az is, hogy a stratégia készítésénél világosan lássuk a koncepciók kényszerű korlátait.

FELHASZNÁLT IRODALOM

[1] BLAND, Douglas [1995]: A katonák védelme a civil vezérléssel szemben: a civil vezérléssel szemben: a civil-katonai kapcsolatok elhanyagolt dimenziója
In: Sz. Kiss Csaba [1995]: (szerk.): A haderő polgári vezérlése, SVKI-Gondolat, Budapest, 99.-124. o.

[2] GAZDAG, Ferenc [1998]: Közép-európai tapasztalatok a haderő polgári vezérlése terén.
In: Joó E.-Pataki G. Zs. (szerk.) [1998]: A haderő demokratikus irányítása, ZMNE LCKK, Budapest, 211.-226. o.

[3] HUNTINGTON, Samuel P. [1994]: A katona és az állam Zrínyi-Atlanti Kutató és Kiadó, Budapest

[4] JANOWITZ, Morris [1960]: The Professional Soldier Free Press, Chicago

[5] JOÓ, Erdolf [1998]: A haderő demokratikus kontrollja. Euroatlanti Füzetek V., Magyar Atlanti Tanács, Budapest

[6] MATUS, János [1997]: A stratégia elméleti és gyakorlati jelentősége a haderőtervezésben Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest

[7] MATUS, János [1999]: A stratégia elméleti és gyakorlati jelentősége
In: Katona Andrea (szerk.): NATO/EU-csatlakozás és a védelmi szektor ZMNE Társadalomtudomány Intézet, Budapest, 83.-90. o.

[8] MOLNÁR, Ferenc [1999]: A haderő civil kontrollja
In: Katona Andrea (szerk.): NATO/EU-csatlakozás és a védelmi szektor, ZMNE Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 67.-74.o.

[9] SZABÓ, János [1998]: Modern civil kontroll-elméletek, konfliktusok, modellek, Védelmi Tanulmányok, 25. sz. SVKI, Budapest

[10] SZEMERKÉNYI, Béla [1998]: Polgári-katonai kapcsolatok Közép-Európában és a NATO bővülése
In: Joó E.-Pataki G.Zs. (szerk.): A haderő demokratikus irányítása, ZMNE LCKK, Budapest, 193.-210.o.

[11] SZTERNÁK, György [1999]: A nemzeti biztonsági stratégia, a nemzeti katonai stratégia és a katonai stratégiák
In: Katona Andrea (szerk.): NATO/EU-csatlakozás és a védelmi szektor, ZMNE Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 121.-130. o.

[12] URBÁN, Lajos [1999]: A magyar katonai stratégia koncepciója
In: Katona Andrea (szerk.): NATO/EU-csatlakozás és a védelmi szektor, ZMNE Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 101.-120. o.